

І. В. Кузнцова

доцент кафедри теорії та практики перекладу
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ВЕРСТАТОБУДІВНИХ ТЕРМІНІВ У ПРОЦЕСІ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто специфіку переклада англomовних верстатобудівних термінів у процесі вторинної номінації. Було доведено, що вторинна номінація в терміносистемі – це універсальний динамічний процес творення нових термінів, що відображає особливості наукової концептуалізації, яка ґрунтується на загальних та специфічних властивостях терміна. Вона реалізується у верстатобудівній терміносистемі у двох основних видах: на основі заміни семантичного обсягу слова: розширенням та звуженням лексичного значення слова, метафорою і метонімією, відповідно до типу асоціацій, що лежать в її основі (за подібністю або суміжністю). Зазначено, що переклад термінології здійснюється різними прийомами та має деякі труднощі. Завдання перекладача полягає в правильному виборі того чи іншого прийому в ході процесу перекладу, щоб якнайточніше передати значення будь-якого терміна. Під час аналізу способів вторинної номінації, була наявна проблема перекладу метафоричних та метонімічних термінів. Встановлено, що під час перекладу метафоричних термінів зі збереженням образності відбувається пошук еквівалентного відповідника, переклад метафоричних термінів зі зміною образності передбачає пошук варіантного відповідника, яке може супроводжуватися додаванням, опущенням, структурними перетвореннями та передаватися описово. Таким чином, було сформульовано загальне правило перекладу метафоричних верстатобудівних термінів: образність мовної метафори в перекладі передавати необов'язково, а образність мовленнєвої метафори передається по можливості. Підтверджено, що повний переклад метонімічної вихідної одиниці застосовується в разі повного збігу мовних і культурних традицій вираження індивідуальних властивостей в англійській та українській мовах, коли повний переклад неможливий, то підбирається аналог або конструюється нова одиниця, характерна для мови перекладу або відбувається повне перетворення вихідної метонімії, коли вихідне метонімічне слово не існує в мові перекладу.

Ключові слова: вторинна номінація, переклад, верстатобудівні терміни, метафора, метонімія, термінологізація, детермінологізація, ретермінологізація, пошук варіантного відповідника, додавання, опущення, описовий переклад, аналог, конструювання нової одиниці.

Вивчення процесу вторинної номінації – отримання терміном нового спеціалізованого значення в іншій терміносистемі, становить інтерес для сучасних лінгвістів. До основних робіт у цій галузі слід віднести праці В. В. Виноградова, Н. В. Уфимцевої, В. Н. Телії, В. Г. Гака, С. В. Харченко тощо. Незважаючи на достатній рівень розробленості теорії номінації, проблеми, розв'язувані у межах, не втрачають своєї актуальності.

Залежно від різновиду базових слів номінація поділяється на первинну і вторинну. Первинна номінація – це першообразне найменування, для якого характерно «просте» ставлення, що відбиває елементи дійсності (*head – the head of parliament*). Вторинна номінація – це використання вже наявних у мові номінативних засобів у новій для них функції наречення (*cold – unfriendly, unkind*). Вторинна лексична номінація є результатом природного розвитку мови, зумовленим пізнавальною і комунікативною потребою людини в її соціально-історичній практиці. Виникнення нових соціальних зв'язків приводить до трансформації сконцентрованої в словесному знакові інформації [2]. В основу вторинної номінації покладено асоціативність людського мислення. Важливою умовою появи і функціонування вторинної номінації є полісемія, яка виникає внаслідок того, що до семантичної структури лексеми приєднуються елементи інших семантичних полів, у результаті чого вона розширюється.

Таким чином, під терміном вторинної номінації розуміється використання наявних номінативних засобів мови в новій (вторинній) для них функції називання, тобто використання «старих» словесних знаків (лексем і словосполучень) для позначення нових реалій і смислів. В основі вторинної номінації лежить асоціативний характер людського мислення, який дозволяє встановлювати подібності та відмінності на основі ознак, приписаних новим іменам. Номінація є складним різноплановим та багатоаспектним мовним явищем зі своїми особливостями й специфікою, що підтверджує необхідність використання комплексного підходу до вивчення типологій номінативних процесів. У сучасній лінгвістиці

постала необхідність вивчення мовних одиниць не тільки з огляду структурно-семантичних ознак на якомусь із рівнів мови, а й з огляду виявлення загальних закономірностей і тенденцій у їх домінуванні, а також до особливостей перекладу термінів у процесі вторинної номінації. Тому, **мета цієї статті** – вивчення специфіки перекладу англomовних верстатобудівних термінів у процесі вторинної номінації.

Як відомо, творення термінів, а зокрема й верстатобудівних, в англійській мові зумовлене дією таких основних способів: семантичної деривації чи термінологізації, використання для позначення наукового поняття вже існуючого слова загальноновживаної мови за допомогою метафори або метонімії, перехід цього слова до розряду термінів (так званий семантичний спосіб творення чи вторинна лексична номінація), детермінологізації, ретермінологізації, запозичення. Як відомо, семантична деривація є одним із основних способів творення вторинної номінації. Таким чином, термінами, утвореними семантичним способом словотвору, вважаємо ті, що виникли внаслідок отримання цілком нового лексичного значення, а також ті, що утворилися в результаті спеціалізації (довантаження) семантики загальноновживаних слів.

Як і в кожній сфері науки та людської діяльності, у лексиці верстатобудування є свої особливості функціонування термінів, а їх переклад є дуже відповідальним завданням для перекладача. Незважаючи на розширення зв'язків між народами на планеті, використання все більш ефективних засобів комунікації і пов'язане з цим взаєморозуміння культур, перекладач має брати до уваги те, що кожна мова розвивається самостійно: у ній діють власні мовні реалії, закріплені лінгвокультурні особливості, з'являються нові поняття, які ще не мають еквівалентів на момент перекладу на інші мови. Але й попри це, перекладачеві доводиться перекладати матеріали з досі не знайомими термінологічними характеристиками. Саме вибір правильного еквівалента в мові перекладу становить одну з найважливіших проблем для перекладача. Велику роль при цьому відіграє робота з галузевими словниками, а в особливо складних ситуаціях допомагає уява, інтуїція, відчуття мови і культурний кругозір. Різниця між англійською та українською мовами вимагає під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або лексико-граматичних змін, які називаються лексико-семантичними трансформаціями.

Як було зазначено раніше, у процесі становлення верстатобудівної системи відбувається процес термінологізації загальноновживаних слів. Термінологізація є процес набуття загальноновживаним словом ознак терміна. Між терміном і нетерміном існує постійний контакт, обмін. У результаті термінологізації значення загальноновживаного слова звужується, відбувається його конкретизація. За В. Карабаном, конкретизація – це лексична трансформація внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом вужчої семантики [3, с. 300]: Наприклад, *The mill had shut down for repairs, or something.* – *Ймовірно, млин став на ремонт (1). The mill thus coated is corrosion-resistant during its functioning* [4]. – *Фреза стійка до корозії в процесі її експлуатації (2).*

Лексема *mill* у прикладі (2) має більш конкретне значення порівняно з лексемою із загальноновживаним значенням, застосованою в прикладі (1). Отже, у прикладі (2) відбувається конкретизація значення вказаної лексеми, зумовленої контекстом, що вказує на її приналежність до терміносистеми верстатобудування. Трансформація конкретизації значення вимагає творчого підходу з боку перекладача, адже він повинен добре знати лінгвокультурні та мовні особливості мови перекладу.

Взаємодія між термінологічною лексикою і загальноновживаним словом виявляється і в процесі детермінологізації – перетворенні терміна на загальнолітературне слово шляхом нейтралізації його дефінітивних функцій. Цей процес виникає внаслідок ряду причин, серед яких найбільшу роль відіграє підвищення загальноосвітнього рівня наведення, підсилення значення певної галузі науки. Значення детермінологізованих одиниць здебільшого поширюється, тобто відбувається його генералізація. Генералізація вихідного значення наявна в тих випадках, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці вища за міру впорядкованості одиниці, що відповідає їй за змістом в мові перекладу [3, с. 67]. Наприклад: *In such a case, rests are used to support long WP stop revent their deflection under the action of the cutting forces* [4]. – *У такому випадку, люнети використовуються для підтримки довгих заготівок, щоб запобігти їх відхиленню від дією різальних сил (1). The whole force of the State is at your back if you should need it.* – *Якщо знадобиться, вся поліція Англії до твоїх послуг (2).* У реченні (1) лексема *force* входить до термінологічного словосполучення *the cutting forces*, при перекладі ми застосовуємо лексичну трансформацію – генералізацію. У реченні (2) ця лексема є одиницею загального вжитку. Генералізацію значення при перекладі слід використовувати обачно, оскільки її застосування може призвести до певної втрати точності подання інформації.

Як відомо, при ретермінологізації семантичне значення терміна змінюється. Відбувається конкретизація або генералізація. Крім того, ретермінологізація супроводжується процесами метафоризації

та метонімізації значення лексичної одиниці. Розглянемо способи перекладу метафоричних та метонімічних верстатобудівних термінів. Отже, метафоричний термін – це метафора, тобто перенесення найменувань, яке ґрунтується на асоціації за схожістю, яка позначає певне наукове поняття і вживається у спеціальній сфері. Існує три етапи утворення терміна шляхом метафоризації: відбір об'єкта за розпізнавальними ознаками; концептуалізація, тобто формування поняття об'єкта під впливом значення загальноживаного слова; закріплення вибраної одиниці номінації за новим поняттям.

В. І. Карабан виділяє три основні способи передавання метафоричних термінів: метафоричним словом, яке має такий самий або дуже подібний характер образності; метафоричним словом, котре має інший характер образності; неметафоричним словом, що передає тільки денотативний зміст англійського метафоричного слова, а не образність [3, с. 312]. Розглянемо їх на прикладі термінів верстатобудування.

Як відомо, одним із важливих аспектів перекладу метафоричних термінів є збереження образності одиниць у мові перекладу. Мовні метафори у перекладі можуть передаватися метафоричним або ж неметафоричним словом. У деяких випадках перекладач може обирати між метафоричним і неметафоричним відповідником. У такому разі він обирає варіант на підставі загального стилістичного аналізу, проте насправді це переважно не має значення. Отже, під час перекладу зі збереженням образності відбувається пошук еквівалентного відповідника: *nut* – *гайка*; *wing* – *крило* та калькування: *threshold voltage* – *порогова напруга*, *band clutch* – *дискова муфта*. *The first assembly may be connected to the base by means of a band clutch* [4]. – *Перший вузол може бути з'єднаний з основою через обгінну муфту*.

Переклад зі зміною образності передбачає пошук варіантного відповідника: *killer* – *глушник*; *core* – *о елеме*, *сердечник* який може супроводжуватися додаванням: *palm* – *лопатка фрези*; *die* – *гвинторізна головка*, чи опущенням: *eye end* – *вушко*; *elbow fitting* – *коліно*, та структурним перетворенням: *wing nut* – *гайка-баранчик*; *crankshaft journal* – *шійка колінчатого вала*, а також може подаватися роз'яснення терміна в дужках: *bell crank* – *качалка (двоплечний важіль)*. *Special dies, tools, jigs, and fixtures are used* [4]. – *Спеціальні гвинторізні головки, затискачі, пристосування та трупільні матеріали використовуються*.

У випадку, коли метафора перекладається о елементне, тобто здійснюється переклад без збереження образності, застосовується пошук відповідника, який, очевидно, може мати відмінності у структурі від вихідної одиниці: *sleeve valve* – *заслінка*; *counter sink* – *зенківка*, та описовий переклад: *slitting line* – *лінія повздожнього різання рулонного матеріалу*; *tool shank clearing system* – *пристрій очищення хвостовиків інструментів (при автоматичній зміні)*. *Control of the electrically driven flow-control sleeve valves is provided from the control cabinet II that includes a liquid-crystal display (LCD) to monitor and program the processes on this PNC* [4]. – *Управління електропровідними заслінками відбувається з шафи управління II, що має рідкокристалічний монітор для контролю та програмування процесів на верстатах з ЧПЗ*.

Таким чином, було сформульовано загальне правило перекладу метафоричних верстатобудівних термінів: образність мовної метафори в перекладі передавати необов'язково, а образність мовленнєвої метафори передається по можливості. На жаль, питання перекладу метафоричних термінів все ще відкрите. Більшість науковців розглядає переклад метафоричних термінів з точки зору основних типів перекладу метафор або термінів окремо. Але переклад метафоричних термінів вимагає перетворень особливого роду, які допомагають зберегти або модифікувати емоційно-естетичну інформацію. Проблема перекладу термінів, до складу яких входить метафора, полягає в тому, що внаслідок різної культурної природи, вони по-різному проявляються в мові й становлять своєрідне відхилення від стандартної сполучуваності мовних одиниць. Вони становлять для перекладача певну складність, оскільки в мові перекладу вони часто не мають усталених лексичних еквівалентів, виступаючи фактично семантичним новоутворенням. У багатьох випадках переклад метафоричних термінів вимагає перетворення, яке полягає як у словесній, так і в граматичній зміні вихідного тексту, якщо цього вимагають відмінності в принципах комбінаторики між вихідною мовою і мовою перекладу. Але, проаналізувавши способи перекладу верстатобудівних метафоричних термінів, було встановлено, що основними способами їх перекладу є: пошук еквівалентного або варіантного відповідника; описовий переклад; транскодування – адаптація іноземного слова за допомогою транскрипції або транслітерації; калькування – елементне передавання складних слів і словосполучень; трансформаційний переклад.

Переклад метонімічних вживань вихідної мови, в основному, не становить труднощів, якщо метонімічні моделі збігаються в різних мовах. Однак у процесі перекладу виникають ускладнення, пов'язані з невідповідністю цих моделей у різних мовах, заснованих на асоціації між предметом і однієї з його ознак, між цілим і частиною; між власною назвою і загальною. У цьому випадку потрібне повне

перетворення метонімії вихідної мови, заміна його новим метонімічним вживанням, пояснення суті, первісної образності, мотиву перенесення, реалізація прийому перекладацького коментування [1, с. 211]. Наприклад, термін *wash*, який використовується у верстатобудівній терміносистемі, позначає *креслення із забарвленням аквареллю*. Цей віддієслівний іменник вживається для креслень матеріалу в розрізах. При перекладі ми використовуємо описову конструкцію, оскільки, стилістиці українського науково-технічного стилю не властива будь-яка метафоричність. Варто зазначити, що в технічному сленгу поширені кальковані назви типів креслень іноді «акварелька» або «уош». Вони зрозумілі повною мірою фахівцям, і використання їх у робочій ситуації набагато доречніше, ніж використання розгорнутих визначень.

Основою такого стилістичного засобу як метонімія можуть служити просторові, понятійні, синтагматичні та логічні відношення між різними категоріями, які відбувають дійсність і відображаються в свідомості. Існує три найпоширеніші способи перекладу метонімії [3, с. 319]. Повний переклад метонімічної вихідної одиниці застосовується в разі повного збігу мовних і культурних традицій вираження індивідуальних властивостей в англійській та українській мовах, як показано в такому прикладі: *A large part of industrial America is rushing to introduce new types of machine tools with NPC* [4]. – *Велика частина промислової Америки поспішає впровадити нові типи верстатів з ЧПЗ*. Якщо повний переклад неможливий, то підбирається аналог або конструюється нова одиниця, характерна для мови перекладу, наприклад: *Bridge port has stolen a march on the rest of the industry with milling machine 498* [4]. – *Верстатобудівна компанія Бриджпорт обійшла інші види промисловості у виробництві фрезерувального верстата 498*.

Повне перетворення вихідної метонімії, тобто відновлення прямого найменування, застосовується в умовах значної розбіжності культурних традицій, коли вихідне метонімічне слово не існує в мові перекладу: *In machine tools with NPC the DMA controller has automatic priority logic built into its design* [4]. – *У верстатах з ЧПЗ у контролер прямого доступу до пам'яті вбудований логічний блок автоматичного управління пріоритетами*.

При перекладі верстатобудівних термінів англійської мови, утворених за метонімічним принципом, метонімія практично завжди знімається повністю при перекладі українською мовою. Це пояснюється відмінностями в природі англійського та українського науково-технічного стилю. Основними рисами українського науково-технічного стилю є сувораясність викладу, чіткість визначень, лаконічність форми. В англійському науково-технічному стилі в останні десятиліття, навпаки, спостерігається послаблення суворих стилістичних і функціональних меж, звідси безліч нових термінів утворюються за допомогою метафори і метонімії.

Отже, у результаті аналізу фактичного матеріалу було виявлено типові процеси зміни обсягу семантичного значення лексичних одиниць при термінологізації, детермінологізації та ретермінологізації, а саме: при термінологізації загальноживаного слова більше використовується такий спосіб перекладу, як конкретизація його значення, при детермінологізації – його генералізація. Типовим для термінологізації, детермінологізації та ретермінологізації є також метафоричне та метонімічне перенесення значення, що базується на схожості функцій, ознак, якостей та властивостей. До основних способів перекладу англійських верстатобудівних термінологічних одиниць відносимо такі: генералізацію, конкретизацію, описовий переклад, смисловий розвиток тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования. М. : БГК им. И. А. Бодуэна де Куртене, 2000. 264 с.
2. Грошко Т. В. Про природу вторинної номінації в структурі спеціального дискурсу. *Publishing house Education and Science s.r.o.* URL: http://www.rusnauka.com/17_SSN_2007/Philologia/22471.doc.htm (дата звернення 16.03.2022).
3. Карабан В.І. Переклад з української мови на англійську мову. Навчальний посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти. Вінниця : НОВА КНИГА, 2003. 608 с.
4. Modern machine tools. 2014. № 8. URL: <http://www.magazinecommunications.com/media-mechanical-data.php?mag=109#> (дата звернення 01.04.2022)

I. Kuznietsova. The specifics of English translation machine tool construction terms in the process of secondary nomination. – Article.

Summary. The article considers the specifics of English translation machine-tool construction terms in the process of secondary nomination. It was proved that in the term system the secondary nomination is a universal dynamic process of creating new terms reflecting the features of scientific conceptualization to be based on the general and specific term

properties. It is noted that the translation of terminology is carried out by different methods and has some difficulties. The translator's task is to choose the right technique during the translation process in order to convey the meaning of any term as accurately as possible. During the analysis of the secondary nomination methods there was a problem of metaphorical and metonymic term translation. It is established that during the translation of metaphorical terms with preservation of imagery there is a search for partial equivalents, translation of metaphorical terms with change of imagery involves finding a variant equivalent, which may be accompanied by addition, omission, structural transformations and descriptive translation. Thus, the general rule of metaphorical machine tool construction term translation is formulated: it is not necessary to translate the imagery of the language metaphor in the translation, and the imagery of the speech metaphor is transmitted as much as possible. It is confirmed that the complete translation of the metonymic word is used in case of complete coincidence of linguistic and cultural traditions of expression for individual characteristics in English and Ukrainian, when full translation is not possible, an analogue is selected or a new unit is constructed. When the original metonymic word does not exist in the language of translation.

Key words: secondary nomination, translation, machine tool construction terms, metaphor, metonymy, terminologizing, determinologizing, reterminologizing, translation equivalent, adding, omitting, descriptive translation, analogue, constructing a new unit.

И. В. Кузнецова. Специфика перевода англоязычных станкостроительных терминов в процессе вторичной номинации. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрена специфика перевода англоязычных станкостроительных терминов в процессе вторичной номинации. Было доказано, что вторичная номинация в терминосистеме – это универсальный динамический процесс создания новых терминов, отражающий особенности научной концептуализации, основанной на общих и специфических свойствах термина. Она реализуется в станкостроительной терминосистеме в двух основных видах: на основе изменения семантического объема слова: расширением и сужением лексического значения слова, метафорой и метонимией, в соответствии с типом ассоциаций, лежащих в ее основе (по сходству или смежности). Отмечено, что перевод терминологии осуществляется разными способами и имеет некоторые трудности. Задача переводчика состоит в правильном выборе того или иного приема в ходе процесса перевода, чтобы точнее передать значение любого термина. При анализе способов вторичной номинации имелась проблема перевода метафорических и метонимических терминов. Установлено, что при переводе метафорических терминов с сохранением образности происходит поиск эквивалентного соответствия, перевод метафорических терминов с изменением образности предполагает поиск вариантного соответствия, которое может сопровождаться добавлением, опущением, структурными преобразованиями и передаваться описательно.

Таким образом, было сформулировано общее правило перевода метафорических станкостроительных терминов: образность языковой метафоры в переводе передавать необязательно, а образность речевой метафоры передается по возможности. Подтверждено, что полный перевод метонимической исходной единицы применяется при полном совпадении языковых и культурных традиций выражения индивидуальных свойств в английском и украинском языках, когда полный перевод невозможен, то подбирается аналог или конструируется новая единица, характерная для языка перевода или происходит полное преобразование исходной метонимии, когда исходное метонимическое слово не существует в языке перевода.

Ключевые слова: вторичная номинация, перевод, станкостроительные термины, метафора, метонимия, терминологизация, детерминологизация, ретерминологизация, поиск вариантного соответствия, добавление, опущение, описательный перевод, аналог, конструирование новой единицы.

УДК 821.161.2–32.09«18/19»

Т. О. Лях

кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна

АРХЕТИП ВОГНЮ В УКРАЇНСЬКІЙ НОВЕЛІ: ОНТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Анотація. Архетипи відображають певну духовну енергію, яку К.-Г. Юнг назвав «колективною» для всього людства. Вона наповнює не тільки людське буття, а й складає внутрішню суть мистецтва. Архетип у художньому